

78

Boris Dundović

O nužnosti povratka pravoj kritici

Ubrzanje koje je donio život suvremenog čovjeka, gdje se produkcija sadržaja svojom važnošću agresivno i u potpunosti nametnula nad kvalitetnom misli i stručnim vrednovanjem djela, već je duboko ukorijenilo fenomen uzajamnih pohvala među akterima bilo znanstvene bilo umjetničke ili druge stručne scene, koji je u stvarnosti lišen kritičke misli. Kao što je značajka bilo koje manje, međuovisne zajednice aktera u kulturi, čemu je naša sredina eklatantan primjer, i mi se u svojim pisanim osvrtima danas libimo istaknuti nedostatke i propuste tuđih ostvarenja, često pritom izostavljajući i prijedloge kako da budu bolja. Štoviše, nerijetko ih gotovo bez kriterija uzdižemo i prikazujemo isključivo u najboljem svjetlu, u nadi da će to pridonijeti našoj osobnoj poziciji unutar zajednice ili da je barem neće poremetiti. No kao da nismo svjesni da time, upravo kao visokokvalificirani procjenitelji produkcije svoje sredine, poništavamo iznimno bitan pokazatelj društvenog dosega – kritiku – a ona, posljedično, gubi svoj inherentni smisao usmjeravanja ka višim standardima ukupnoga djelovanja.

Važno se stoga podsjetiti da je današnje porazno stanje u potpunosti suprotno prošlom stoljeću, kada je kultura kritike još uvijek dominirala pisanom produkcijom renomiranih znalaca i stručnjaka. Čitamo li kritike iz 19. i početka 20. stoljeća, nećemo naći uzajamne pohvale bez istinskog uvida u djelo. Taj je ton rezerviran isključivo za laudacije. Štoviše, vrlo decidiranim i oštrim vokabularom jedan će John

Ruskin kritizirati svoje suvremenike, a danas će nam se njegove riječi možda činiti suviše oštrima. No upravo one jedna su od silnica osiguravanja kvalitete daljnjega umjetničkog, projektantskog, istraživačkog, konzervatorskog i drugog rada. Kritika, dakle, nije bila samo procjena djela, već ključni element u izgradnji profesionalnih standarda i unaprjeđenju znanosti, umjetnosti ili struke općenito. Prvenstveno je konstruktivni alat kojim se osigurava objektivnija procjena određenog djela i njegova potencijala. Njome se ističu vrijednosti i doprinosi, ali i nedostaci, te ukazuje na mjesta gdje je moguće unaprjeđenje i poboljšanje. Ako kritika redovito izostaje, vrlo je sigurna opasnost od smanjenja inovativnosti te pada ukupne kvalitete ostvarenih rezultata zajednice.

Svojevrsnu anamnezu društva zahvaćenog spomenutom boljkom nekritičnosti ponudio je još u godinama pred Prvi svjetski rat austrijski esejist i pisac Robert Musil u svojem predavanju naslovljenom *O gluposti (Über die Dummheit, 1937.)*. Za razliku od prirodne, nepromišljene i bezazlene gluposti, više pažnje pridaje onoj inteligentnoj, promišljenoj, koja postaje opasna jer se pojavljuje u intelektualnim krugovima. Potonja ne potječe iz neznanja, već iz nevoljkosti da se preispitaju ustaljena uvjerenja i stavovi, a često se ogleda u rigidnosti mišljenja i odbijanju upravo kritičkog promišljanja. Musilove riječi pritom kao da zrcale današnji općeprihvaćeni stav prema kritici: „Kod podređenoga ona se cijeni, ali samo tako dugo dok je povezana s bezuvjetnom odanošću. U trenutku kad joj ponestane potvrde

1 ROBERT MUSIL, *O gluposti*, Zagreb, Sandorf, 2024., 37–38.

te osobine i postane nejasnim ide li nadređenome u korist, rjeđe je se naziva pameću, nego neskromnošću, drskošću ili podlošću; i često nastaje takav odnos kao da se ona u najmanju ruku suprotstavlja časti i autoritetu pretpostavljenoga, iako mu zapravo ne ugrožava sigurnost.”¹

Naš današnji pristup kritici i kritičkoj misli neodoljivo podsjeća i na fenomen koji je još 1969. srpski filozof Radomir Konstantinović analizirao u svojoj poznatoj *Filosofiji palanke*. U njoj palanački mentalitet Konstantinović opisuje kao sklonost malih sredina da kroz strah od promjene odnosa i isticanja održavaju svoj *status quo*, pri čemu se svaki oblik kritike doživljava kao prijetnja jedinstvu i sigurnosti zajednice. Strah od isticanja osobnim mišljenjem unutar palanke pritom uzrokuje da se pojedinačna mišljenja i glas kritike često potiskuju u korist kolektivnog konformizma. Nije pogrešno ustvrditi kako se taj pristup jasno iskazuje u današnjoj kritici domaće sredine, poglavito u umjetničkoj i arhitektonskoj sceni; ondje se, umjesto da djeluje kao katalizator za postizanje izvrsnosti, takva „kritika” upotrebljava kao alat za održavanje osobne i profesionalne sigurnosti unutar zajednice i time dobrano umanjuje njezin stvarni potencijal. No to ne samo da ograničava razvoj pojedinaca nego i cjelokupne, posljedično tribalizirane, intelektualne scene.

Kritiku je bitno definirati kao politički i moralni stav, kao obvezu međusobnog podsjećanja aktera zajednice da se prostor za napredak stvara tek destabilizacijom ustaljenih odnosa moći, baš kao što je to zaključio Michel Foucault u svojem

predavanju pred Francuskim filozofskim društvom 1978. U predavanju naposljetku i objavljenom pod naslovom *Što je kritika? (Qu'est-ce que la critique?)* Foucault naglašava da je upravo ona alat za ostvarivanje autonomije, odnosno način da ne budemo vođeni neupitnim autoritetima. Foucault naglašava da je kritika proces preispitivanja te izazivanja dominantnih diskursa i istina koje su nam nametnute, jer im je temelj zapravo povijesni proces koji se razvio u cilju upravljanja kroz religijske i političke institucije. I kritika ranije spomenutog Ruskina bila je društveno angažirana dijagnoza kulture u moralnim i političkim terminima. Kritika tako nije samo pasivno osporavanje, već aktivni čin promišljene nepopustljivosti prema autoritetu te ključni alat za preispitivanje dominantnih narativa i otvaranje prostora inovacijama. Kritika je ujedno i alat za emancipaciju, jer zahtijeva od pojedinaca da preispituju svoje znanje i granice svojeg razumijevanja.

U istom predavanju, Foucault objašnjava da znanje ne postoji neovisno o moći; štoviše, ti su entiteti neraskidivo povezani, a mehanizmi prisile i ovjeravanja istine stvaraju prihvatljive oblike znanja unutar određenih povijesnih konteksta. Osvrće se i na racionalizaciju koja se često smatra temeljnim pokretačem modernosti, no ukazuje na to da racionalnost često dovodi do prekomjerne moći. Kritika, dakle, nipošto ne funkcionira tek kao puko sredstvo osporavanja, već kao alat za stvaranje novih oblika znanja i otvaranje prostora za inovaciju i napredak unutar uspostavljenog sustava.

U suvremenom diskursu to znači da kritika ne smije biti pasivna, već mora aktivno razotkrivati ove mehanizme odnosa između znanja i moći, demistificirajući pritom sustav koji podržava i održava osrednjost ili pak nepotpune istine. Dakle, naizgled paradoksalno jest to kako je, da bi se uspostavljene pozicije moći uopće održale, prisutnost kritike nužna – štoviše, tek ona učvršćuje njihovu poziciju.

No zašto onda u tolikoj mjeri izbjegavamo njegovanje kulture kritike? Praksa izbjegavanja kritike i uzajamnog hvaljenja u intelektualnim sredinama može se usporediti i s recentnije definiranim psihološkim fenomenom koji opisuje psihoterapeutkinja Whitney Goodman u svojoj zapaženoj knjizi *Toksična pozitivnost (Toxic Positivity, 2022.)*. Fenomen toksične pozitivnosti obilježen je atmosferom neautentičnog sudjelovanja u intelektualnom životu zajednice, u kojoj se pretežno potiskuje ikakvo javno uzrokovanje potencijalno negativnih emocija. Posljedica je takvoga pristupa opće stanje u kojem su svi članovi zajednice prisiljeni isključivo pozitivno ocjenjivati rad svojih kolega, izbjegavajući rasprave i pružanje konstruktivnih povratnih informacija. Ali zadovoljstvo pojedinca čiji rad je izbjegao pravu kritiku traje kratko te je, uslijed već spominjane stagnacije, kako kazuje Goodman, obeshrabren i tjeskoban: nasukan plimom površnog pristupa njegovu djelu, kolegijalna mu okolina nije ponudila stvarne smjernice za daljnji rad.

U suvremenom svijetu, gdje su institucije, autoriteti i stručnjaci često nositelji normi i standarda, kritika postaje

ključni alat za suprotstavljanje neupitnom prihvaćanju „istine”. Kritika je prvenstveno dinamičan proces koji se ne temelji na zatvorenim uzročnim nizovima, već na neprekidnoj interakciji između moći i znanja. Zreo i uravnotežen kritički pristup prema vlastitom i tuđem radu ključan je za zdrav osobni i profesionalni rast te pomaže uvidjeti aspekte koji zahtijevaju poboljšanje, kao i one koji zaslužuju priznanje.

Ova invokacija autentične kritičarske prakse, poglavito unutar umjetničkih i istraživačkih krugova, zagovara već nasušno potreban povratak kritici kao esencijalnom dijelu intelektualnog diskursa. Njezin izostanak ne pridonosi dugoročnoj kvaliteti odnosa niti pomaže u postizanju zajedničkih ciljeva, a mediokritetnom jednodimenzionalnom pozicijom moći u stručnim, a poglavito u umjetničkim i znanstvenim zajednicama, mjesta nema. Rad autora koji nikada nije bio izložen istinskoj kritici, te nije na temelju nje unaprijedio svoj pristup, stoji na krhkim temeljima. Naposljetku, i prava kolegijalnost ogleđa se u spremnosti da se pridonese kolektivnom rastu i razvoju, što uključuje iskreni, autentični pogled na produkciju zajednice kojoj pripadamo. ✕

LITERATURA:

MICHEL FOUCAULT, *What Is Critique? and The Culture of the Self*, The University of Chicago Press, Chicago, 2024.

WHITNEY GOODMAN, *Toksična pozitivnost: Kako (pre)živjeti u svijetu opsjednutom srećom*, Stilus, Zagreb, 2023.

RADOMIR KONSTANTINović, *Filosofija palanke*, Litteris, Zagreb, 2020.

ROBERT MUSIL, *O gluposti*, Sandorf, Zagreb, 2024.